

NODIR DEVONBEGI – SAMARQAND HOKIMI SIFATIDA*Rahmonova Parvina**Samarqand davlat Uneversiteti tayanch doktoranti*

Anonatsiya. Ushbu maqolada Ashtarxoniylar sulolasi hukmronligi davrida o'z o'rniga ega bo'lgan amaldor – Nodir devonbegining Samarqanddagi hokimlik faoliyatida olib borgan obodonchilik ishlari va ashtarxoniylar hukmdor Imomqulixon davrida uning davlat siyosiy hayotidagi roli haqida so'z yuritilgan bo'lib, voqealar dalilllar asosida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: devonbegi, tug'ro, Oboq xonim, Haydar Mirzo, Sulton Mirzo.

НАДИР ДЕВАНБЕГИ - КАК ГУБЕРНАТОР САМАРКАНДА*Рахмонова Парвина**Докторант Самаркандского государственного университета Аннотация.*

В данной статье говорится о благоустройстве Надира Девонбеги, чиновника, завоевавшего свое место во времена правления династии Аштарханидов, в губернаторстве Самарканда и его роли в политической жизни государства в период правления аштарханидского правителя Имама Кулихана. и события раскрываются на основе доказательств.

Ключевые слова: девонбеги, тугро, госпожа Обок, Хайдар Мирзо, Султан Мирзо.

NADIR DEVANBEGI - AS THE GOVERNOR OF SAMARKAND*Rahmonova Parvina**Doctoral student of Samarkand State University*

Abstract. This article talks about the development works of Nadir Devonbegi, an official who gained his place during the rule of the Ashtarkhanid dynasty, in the governorship of Samarkand and his role in the political life of the state during the reign of the Ashtarkhanid ruler Imam Qulikhan, and the events are revealed on the basis of evidence.

Key words: devanbegi, tugro, Mrs. Aboq, Haydar Mirza, Sultan Mirza.

Nodir devonbegi 1568 yil Buxoro xonligida tavvallud topgan bo'lib, "Bahr ul asror" asarining "Imomqulixon hukmronligi davrida xizmat qilgan amaldorlar va mansabdor shaxslar haqida" bobida keltirilishicha, Nodir devonbegining otasi Buxoro xonligida yuqori mansabdagi davlat amaldorlaridan bo'lib, Sulton mirzo nomi bilan tanilgan. Sulton Mirzo Haydar Mirzoning farzandi, orlot urug'ining martabali shaxslardan hisoblanib, oilasi azaldan hukmdorlarga qarindosh bo'lgan. Imomqulixonning onasi Oboq xonim Haydar Mirzoning farzandi bo'lgan. Demak, Oboq xonim va Sulton Mirzo aka-singil ekanliklarini inobatga olsak, Nodir devonbegi va Imomqulixon Haydar Mirzoning nabiralari ekanligiga ishora qilinmoqda. "Samariya" asarida uni Imomqulixonning tog'asi deb keltiriladi. Asar muallifi bu o'rinda yanglishgan bo'lishi mumkin. Chunki, Nodir devonbegining otasi ham tog'ay unvoni bilan mashhur bo'lgan. Imomqulixon ham hurmat yuzasidan tog'asining o'g'lining ismiga (Tog'oyi - تاغويي) qo'shimchasini qo'shgan bo'lishi mumkin. Bu haqida "Imomqulinoma" asarida ham ismiga Tog'oyi qo'shimchasini qo'shib, hukmdorga qarindoshligi extirof etilgan. Abdusattor Jumanazar, Nadr devonbegi ismiga qo'shilgan "tog'oyi" atamasini urug' nomi deb keltirib o'tadi. Ammo Nodir devonbegi tog'oyining obro'yi bu sulolada baland bo'lgan. Uning ikkita qizi bo'lib, kattasi Jo'ybor shayxlaridan bo'lgan Xoja Abdurahim Xojaning o'g'li Xoja Solihga, ikkinchisi esa Nadr Muhammadxonning o'g'li Xusrav Sultonga turmushga chiqqan. Ko'rinib turibdiki, u XVII asrda davlat hokimiyatida yuqori mavqega ega bo'lgan Jo'ybor shayxlari va podshohlik xonadoni bilan nikoh rishtalarini bog'lash orqali o'z hokimiyatini

mustahkamlagan. Uning bir qizining ismi “Shovdonnoma” asarida keltirib o‘tilgan: Nodir devonbegi tog‘ayning qizi Og‘ajon Begimga tegishli vaqf hujjati(hijriy 1071/1660 yil) da unga tegishli yer “Talivarzin” shaklida keltirilgan. “Nusxayi zeboyi jahongir” asarida keltirilishicha, Nodir devonbegi 1624 yilda o‘g‘il farzand ko‘rgan. Keyinchalik, Nodir devonbegining o‘g‘li – Muhammad Hakim Nadr Muhammadxon va o‘g‘li -Abdulaziz o‘rtasidagi hokimiyat uchun kurash vaqtida Abdulaziz tomonda bo‘lgani keltirilib, Abdulazizni taxtga chiqarish uchun podshohga fitna uyushtirayotgan Farhodbiy va uning hamrohlariga Oqsu hududiga yetib borishganda ot va kerakli ehtiyojlarini bergani aytib o‘tiladi.

Yoshi ulug‘ va obro‘li hokim, hukmdor farmonlarini bajaruvchi, podshoh vaziri, pokdoman shaxs Nadr devonbegi Tog‘oyi Imomqulixonning otalig‘i bo‘lgan. Mutribiy uni “amiri kabir” ya’ni ulug‘ amir deb tilga oladi. “Bahr ul asror” asarida keltirilishicha, u nafaqat ashtarxoniylarga balkim, shayboniylarga ham xizmat qilgan Ammo bu ma’lumot boshqa manbalarda uchramaydi . Keyinchalik Imomqulixon Buxoro taxtini egallagach (1611), uni devonbegi lavozimiga tayinlaydi.

“Tarixi Muqimxoniy” asarida keltirilishicha, Buxoroning Hinduvon mahallasida bir ko‘shkning ichiga oltin, javohir va xazinalar saqlanib, bu boylik shu mahallada istiqomat qiladigan hindlarga tegishli edi. Har kuni kechasi Nodir devonbegi, Abulqosim qurchi va mirshabboshi Buxoroning ko‘chalarini tinchligi va osoyishtaligini tekshirish maqsadida aylanganlar. Bir kuni Hinduvon mahallasida bu xazinalarni ikki o‘g‘ri olib qochadi. Buni guzar aholisi ko‘rib qolib, ularni tutishga harakat qiladi. Ammo o‘g‘rilar qochib qutiladi. Shunda Hinduvon mahallasi aholisi Imomqulixonga voqeani arz qilib, murojat qilishadi. Hukmdor Nadr devonbegi, Abulqosim qurchi va mirshabboshini so‘roq qilinadi. Chunki, Imomqulixon hukmronligi davrida devonbegi, qurchi va mirshabboshi, ba’zi vaqtlarda podshohning o‘zi ham ko‘cha va guzarlarni kechasi tekshirib, aholining tinchligi va hol-ahvolidan xabar olardilar. Mansabdor shaxslarni podshoh tergov qilgach, shunday buyruq berdi: Kim agar Hinduvon mahallasidagi o‘g‘rilikni haqiqatdan ham qilgan bo‘lsa, agar kelib bo‘yniga olsa, ularni kechirishini aytib, Buxoro ko‘chalariga jar soldiradi. Haqiqiy o‘g‘ri bir oshiq yigit bo‘lib, podshohning ushbu farmonidan keyin aybini tan olib, saroyga keladi. Podshoh uning aybini bo‘yniga olganini va haqiqatdan ham muhtoj bo‘lgani uchun bu ishni qilganini inobatga olib, uni bir mullaga shogird berib, ma’lum bir lavozimga tayinlaydi. Bu voqeadan Imomqulixon o‘z hukmronligida hech bir amaldorni qarindoshlligi nuqtayi nazaridan ayamaganligi, fuqarolarga nisbatan adolatlilikligi va devonbegi lavozimining vazifasi - davlat kirim-chiqim vazifalaridan tashqari, kechasi aholi osoyishtaligi uchun mas’ul bo‘lganini bilib olish mumkin. “Matlab ut tolibin” asarida keltirilishicha, Buxoroda Otaquli ismli bir shaxsning g‘ulomi o‘z xo‘jayining uyidan qochgan vaqtida, uni Nadr devonbegining odamlari Samarqandning Saripulidan topib, xo‘jayiniga topshirishgan. Bundan tashqari, Nadr devonbegi ba’zi amaldorlarning gunohini podshohdan shafqat so‘rab, avf ettirgan .Buxoroda amaldori – Nazarbiy nayman Imomqulixonning qaynotasi Abulay Sultonni o‘ldirgani sababli uni qatl ettirmoqchi bo‘lgan bir paytda, Nodir devonbegi oraga tushib, Nazarbiy naymanning hayotini saqlab qolgan.

Devonbegi lavozimidagi shaxs ashtarxoniylar davlatida kirim-chiqim ishlaridan tashqari hukmdor topshiriq berganda, sarkardalik vazifasini ham bajargan. Bunga misol sifatida Imomqulinoma asarining “Nadr tog‘oyining qish faslida Tursun Muhammadga qarshi yurish qilib, uni mag‘lub etishi” bobida Nadr devonbegining bu yurishga sarkardalik qilib, u bilan birga Shukurbiy va Davlat hamroh bo‘lgani, biri kenagas va boshqasi saroy urug‘idanligi keltirilgan. Bundan tashqari, Rahimbek, Qutluq otaliq, Aminbiy, Sevinchbiy, Arab, qushchi Abulbiy, Nazar qilich, Muhammad Murod, Xojao‘zbek, Boqiyuz, Shohmuhammad kabi shaxslarning bu jangda mardonavor kurashgani va bu jangda Imomqulixon qo‘shini soni 300 ming bo‘lgani keltirilgan. “Nusxayi zeboyi jahongir” asarida Mutribiy 1620 yillarda Samarqand hokimi Nadr devonbegi bo‘lganligi haqida yozgan. Mutribiy, o‘sha davr olmilari haqida yozar ekan, Qozi Mahjuri haqida, uning Qozi Mirzobekning shogirdi va uning tarbiyasini

olganligini keltirib o'tadi. Ammo ustozining qatl etilishidan so'ng, o'sha paytdagi Samarqand hokimi Nadr devonbegi huzurida panohtopganini qayd etadi. Bu voqeadan so'ng, 1033/1624 yil Nadr devonbegi o'g'il farzandli bo'ladi. Bundan xulosa qilish mumkinki, Nodir devonbegi XVII asrning 20 yillarida Samarqand hokimi bo'lgan. Bu manbaning 1630 yilda Samarqandda yozilganini inobatga olib, XVIII asrda yozilgan "Silsila as salotin" asarida 1632-1633 yillarda Samarqand hokimi bo'lgan degan ma'lumotning ishonchligiga shubha qilsa bo'ladi.

Uning Samarqand hokimligi davrida bunyondkorlik va ta'mirlash ishlarini ham olib borgan. Samarqand aholisining barcha tabaqasi (erkak va ayollar deyilgan) navruz va hayit vaqtlari haftada to'rt kun Go'ri Amir ziyoratgohiga borib, u yerda sayr qilar edilar. Bu holat Samarqand hokimi - Ablullaxon II ukasi - Ibodullaxon davrigacha davom etdi. Ammo, Hoji biy otaliq do'rmon (u Abdullaxon II farmoni bilan 993/1586 dan 1004/1596 yilgacha Samarqand hokimi bo'lgan va Samarqand hokimligida hovuz qurdirgan). shunday buyruq berdi: "Go'ri Amir dahmasiga aholi dam olish yoki sayr qilish uchun kelmasin va daxmadagi shoh va aziz kishilar qabriga ehtirom bilan munosabatda bo'lsin". Biroq, Ashtarxoni Imomqulixon Movorounahr hukmdorligi davrida Samarqand amiri bo'lgan Nodir devonbegi shunday buyruq berdi: "Go'ri amir ziyoratgohiga aholi seshanba kunlari kelishi mumkin faqat sharti shuki, muqaddas daxmaning tepasiga sayr qilmasinlar. Kimki, bu farmonga xilof ish tutsa, o'sha yerning o'zidan uloqtirilsinlar". Bu holatning oldini olish uchun Toq yasaladi va uning tepasiga oq koshinli nasx xati bilan uning binokori – Abdulaziz Muhammad bin Mahmud Isfaxoniy deb yozilgan.

Nodir devonbegi xonning tug'ronavisi hisoblanib, tug'roga Nizomiddin Nadr mirzo tog'oyi so'zimiz deb yozgan. Demak, bu sulola boshqaruvi davrida tug'ro nafaqat podshohlarda balkim, yuqori mansabdor shaxslarning ba'zida ham mavjudligini ko'rish mumkin.

U nafaqat mamlakatda siyosiy faoliyat bilan shug'ullangan, balki, Buxoro va Samarqandda olib borgan obodonchilik ishlari ma'lum va mashhurdir. Nodir Muhammad devonbegi madrasasi. Tashqi Sherdor (Sherdori berun) deb ham mashhur bo'lgan. Ushbu madrasa xoja nosiri ul millat vad din hazrat xoja Ubaydulloh Ahror fayz osorli mazorining shimolidadir. Madrasani 1630 yilda soldirdi.

Silsilat as salotin'da aytilishicha, Nadr Muhammadning Buxoro taxtiga o'tirishidan oldin Samarqandga o'zidan oldingi hukmdorlari kabi ko'ktoshga o'tirish uchun borayotgan chog'ida, ular Samarqand yaqinidagi – Qoqliq degan joyga kelganda, Samarqand amaldorlari - Nadr Tog'oyi va Nazarbiy, Bek o'g'li biy kenagas va Boqi biy yuz va boshqa amaldorlar taxtga o'tirishga hozirlanayotgan podshohni kutib olish uchun peshvoz chiqadilar. "1051 -1642 yil shabon oyida avval Hoja Ahrori Valining qabrini ziyorat qilib, keyin Nadr Muhammadxon Samarqandga arkka borib, taxtga o'tiradi. Nodir devonbegi Imomqulixon bilan va elikta o'ziga yaqin kishilarni olib, Iroq tomondan haj safariga ketdi.

Xulosa qilib aytganda, Nadr devonbegining siyosiy faoliyati ikkita sulola – shayboniylar va ashtarxoniylar davrida bo'lib, ashtarxoni Imomqulixon davrida Samarqand hokimi bo'ldi. U yarim asrcha Imomqulixon xizmatida bo'lib, mamlakatning moliya, kirim-chiqim ishlari bilan mashg'ul bo'lgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Маҳмуд ибн Вали. Бахр ул асрор, Бодлеан фотонусхаси, 125а-б-126а-б.

Сухайл. ЎЗФАШИ. №89 Имомқулинома, 142а ;

Самария/ Абу Тоҳирхожа. Бухоро тарихи/ Наршахий. Шажарайи Хоразмшохий/ Баёний. Фарғона тарихи / Ибрат./ Тарихий эссе/ Таҳрир ҳайъати: Б.Аҳмедов ва бошқ./ – Т.,Камалак, 1991.Б.28.

Мирзо Меъротиддин. Шовдорнома. Тойлоқ зиёратгоҳлари тарихи. – Тошкент: Олтин мерос пресс, 2020. – Б. 129.

Мутрибий, Нусхайи зебойи Жаҳонгир, 21.

Хожа Мир Муҳаммад Салим. Силсилат ас салотин. Инв.169.Бодлеан кутубхонаси.

Тарихи саййид роқим, СамДУ қўлёзмаси №,1187724 Б.219а

https://uz.wikipedia.org/wiki/Nodir_devonbegi

Абдусаттор Жуманазар. Бухоро таълим тизими тарихи. -Т. Академик нашр. 2017.Б.236.